

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПОЛІГРАФІЧНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

У статті на методологічній основі інституційної теорії обґрунтовано критерії, яким повинно відповідати інституційне середовище поліграфічного підприємства. Визначено фактори, які перешкоджають становленню інституційного середовища механізму управління поліграфічними підприємствами. Представлено модель інститутів, яка впливає на функціонування середовища управління поліграфічними підприємствами.

Based on methodology of institutional theory, criteria that the institutional environment of printing enterprise must meet are grounded in the article. Obstacles to the formation of institutional environment formation of printing enterprises management mechanism are defined. The model of institutes, which influences on functioning of printing enterprises management environment, is presented.

Постановка проблеми у загальному вигляді. За сучасних умов бурхливих інституційних змін, незавершеності інституціоналізації системи управління розвитком поліграфічної галузі, що є результатом трансформації системи економічних відносин, особливої актуальності набуває визначення механізмів організації ефективного управління галуззю. Очевидно, що ці перетворення мають відбуватися від суто державного адміністративного управління до формалізованого саморегулювання розвитку власне поліграфічних підприємств. Це зумовлює необхідність дослідження існуючого інституційного середовища механізму управління та теоретичного обґрунтування альтернатив трансформації інституційних механізмів, що є основою розвитку всієї поліграфічної галузі.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Одні з перших досліджень суті інституційного механізму містяться в працях К. Полан'ї [1], Д. Комманса [2], К. Ерроу [3], К. Менара [4] та інших. Такими вченими як М. Дюнн [5], У. Повелл [6], Кс. Лекок [7], К. Стефенсон [8] здійснено теоретичне обґрунтування класифікаційних груп інституційних форм управління, визначено характерні ознаки їх внутрішньої побудови та способи взаємодії із зовнішнім середовищем.

Дослідження, присвячені основам функціонування і розвитку підприємств видавничо-поліграфічної галузі та інституційних форм організації управління, зокрема, містяться в роботах «Видавничо-поліграфічна галузь України: стан, проблеми, тенденції» [9], «Розвиток і регулювання видавничого підприємництва» [10] та «Економіка видавничо-поліграфічної галузі» [11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, велика кількість теоретичних і практичних проблем, присвячених інституційному середовищу механізму управління поліграфічними підприємствами залишається невирішеною в цілому. Новизна науково-практичної проблеми та її теоретична невизначеність зумовлюють необхідність подальшого теоретичного опрацювання цієї тематики.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних підходів до систематизації інституційних механізмів організації управління поліграфічними підприємствами.

Виклад основного матеріалу дослідження. В рамках інституційного підходу необхідність державного управління економікою пов'язують з недосконалістю ринкового

механізму та його нездатністю вирішити сучасні проблеми розвитку промислових підприємств, як на загальнодержавному рівні, так і на рівні підприємства.

Сучасне інституційне середовище промислового підприємства, і поліграфічного, зокрема, повинно відповідати таким критеріям:

- бути демократичним, що вимагає забезпечення вільного розвитку, доступу до ресурсів, гарантування рівних умов функціонування для підприємств усіх форм власності та всіх інших демократичних свобод;
- бути чітко орієнтованим на досягнення поставлених результатів;
- володіти достатніми можливостями впливу;
- не носити складного характеру і бути простим для розуміння;
- використовувати систему соціально-психологічних мотивацій;
- мати властивості до високого рівня адаптації;
- стимулювати розвиток підприємств та сприяти підвищенню ефективності його функціонування.

Таким чином, механізми інституційного управління підприємствами мають сприяти їх адаптації до ринкового механізму. Вони повинні сприяти, з одного боку, збалансованості попиту та пропозиції, підвищенню якості товарів та послуг, у тому числі й тих, що мають стратегічне значення для країни і населення. З іншого боку, інститути механізму управління повинні сприяти підвищенню ефективності управління підприємством.

На жаль, за двадцятип'ятирічну історію незалежності України становлення інститутів механізму управління поліграфічними підприємствами здійснювалося в середовищі, що активно протидіяло цьому процесу.

У першу чергу, цей період характеризувався відсутністю чіткої промислової політики держави, її постійними змінами, що зумовлювало виникнення перед поліграфічними підприємствами цілої низки проблем:

- наростання технологічної відсталості виробництва. Згідно з офіційними статистичними даними, станом на 01.01.2013 р., первісна вартість основних засобів підприємств видавничо-поліграфічної галузі, до складу яких входять і технічні ресурси, становила 7275 млн. грн., із яких 71,2% зосереджено в поліграфічній діяльності. Негативним явищем у функціонуванні підприємств галузі був високий рівень спрацювання основних засобів, який складав 55,2% у 2012 році, а їх оновлення відбувалося вкрай низькими темпами і не могло забезпечити ефективного відтворення. Так, в період з 2006 року до 2012 року коефіцієнт придатності основних засобів знизився з 61% до 44,8% [12, с.233–237]. Під час реконструкції і технічного переозброєння, що проводиться на окремих підприємствах, часто зберігається орієнтація на застарілу технологічну базу. Велика кількість нової продукції в цей час випускається за допомогою техніки, вік якої становить понад 20 років;
- зниження витрат на НДДКР, що призводить до неможливості технічного переозброєння багатьох підприємств поліграфічної галузі, впровадження принципово нових технологій виробництва. Значний вплив на погіршення інноваційного забезпечення галузі мала практична відсутність фінансування з боку держави та приватних інвесторів трьох науково-дослідних інститутів – ПАТ «Український науково-дослідний інститут спеціальних видів друку», ПАТ «Український науково-дослідний інститут поліграфічної промисловості ім. Т. Г. Шевченка», ПАТ «Проектний і науково-виробничий центр «Поліком»;
- неналежне забезпечення поліграфічних підприємств ресурсною складовою, як в розрізі суміжних галузей промисловості, так, і трудовими ресурсами. Вкрай незадовільною є ситуація щодо забезпечення вітчизняною сировиною і матеріалами, що спричиняє високу залежність поліграфічних підприємств від імпорту. Виробництво вітчизняних матеріалів здійснюють лише чотири заклади з виготовлення поліграфічних фарб, два – з виготовлення фотополімерних пластин та хімічних препаратів. Проте їх продукція не може повністю задовольнити потреби ринку через невеликий асортимент, невисоку якість та відсутність належного розвитку відповідно до зростаючих потреб ринку. Дещо краща ситуація із забезпечення поліграфічних підприємств вітчизняним папером і картоном. Лідерами

вітчизняної целюлозно-паперової галузі є ПАТ «Київський КПК», ПАТ «Корюківська ФТП», ПАТ «Рубіжанський КТК», ПАТ «Жидачівський ЦПК» та ПАТ «Ізмаїльський ЦКК». Серед найбільш успішно працюючих підприємств варто відзначити ПАТ «Малинська ПФ Вайдманн», ТОВ «Донецьк Вторма», ПАТ «Кохавинська ПФ». У червні 2003 р. 14 найбільш потужних підприємств галузі та провідних трейдерів, що працюють на вітчизняному ринку картонно-паперової продукції, заснували асоціацію «УкрПапір». Наразі асоціація «УкрПапір» об'єднує 40 підприємств целюлозно-паперової галузі. Підприємства і організації – члени Асоціації, посідають провідне місце серед всіх виробників картонно-паперової продукції України. За підсумками 2012 року, на частку цих підприємств припадало близько 63% загального обсягу виробництва паперу і картону в Україні, у тому числі: 97,3% обсягу газетного паперу, 85% офсетного паперу, 97% картону коробкового. Обмежені можливості Державного бюджету України впродовж останніх років не дозволяють виділяти централізовані фінансові кошти на розвиток вітчизняної целюлозно-паперової промисловості. Тому практично всі роботи з реконструкції і модернізації діючих виробництв галузеві підприємства здійснюють за рахунок власних коштів, коштів акціонерів і запозиченого банківського капіталу. Стан забезпечення підприємств технікою вітчизняного виробництва вкрай незадовільний. Із шести заводів поліграфічного машинобудування, які діяли в Україні на початок 1998 року, зашились лише три, а ПАТ «Олександрійський завод поліграфічної техніки», ПАТ «Харківполіграфмаш» та ПАТ «Роменський завод поліграфічних машин» припинили своє існування [10];

- відтік кваліфікованих фахівців з поліграфічних підприємств у зв'язку із нижчим рівнем доходів в інші галузі народного господарства. Крім того, варто відмітити, що поряд з відносно стабільною за останні роки кількістю видавничо-поліграфічних підприємств та зростанням обсягів реалізації продукції, на підприємствах галузі відбувалося скорочення зайнятості, що, у свою чергу, відповідає загальносвітовим тенденціям;
- зниження ступеня соціальної відповідальності менеджменту поліграфічних підприємств, що є визначальною рисою економіки «фізичних осіб». Зростає роль опортунізму як надмірного переслідування власних інтересів.

По-друге, ринкова система України характеризується несформованими ринками праці, капіталу, землі, що призводить до низки негативних наслідків:

- неефективне запозичення механізмів управління, які мають позитивний досвід використання в країнах з розвиненим ринком та інфраструктурою;
- нестабільність ринку неминує викликає інфляційні процеси та їх поступальний розвиток, що, у свою чергу, призводить до відтоку капіталу з інвестиційної сфери, здороження поліграфічної продукції через її значну залежність від імпортової сировини та матеріалів.

Інституційні основи управління включають правові, економічні та організаційні форми впливу на процеси економічного розвитку підприємства. Державні інститути набувають особливого значення в процесах формування інституційного середовища поліграфічного підприємства та формування цивілізованої економічної системи в країні (рис. 1).

Інституційний розвиток економіки країни відбувається під впливом взаємодії між інститутами, що визначають правила гри і підприємствами-«гравцями». Удосконалення інститутів відбувається тоді, коли стає очевидною неефективність старих утворень.

Ідеологія ринкових реформ 90-х років складалася із стереотипів, сформованих М. Фрідменом і Ф. А. фон Хайеком, і припускала максимально швидке обмеження впливу держави на економіку для того, щоб не заважати спонтанному зародженню ринкової системи. Однак ринок не може нормально функціонувати без держави як генератора інституційного середовища. Основою проведення економічних реформ в 90-ті роки ХХ століття в Україні відбулась приватизація державної власності. Через неминучу персоніфікацію розпорядчих та управлінських функцій, на думку деяких дослідників, так звана загальнонародна власність де-факто представляла собою власність авторитарної бюрократії в централізованій економіці, і саме ці тіньові відносини мігрували в умови сучасного ринку.

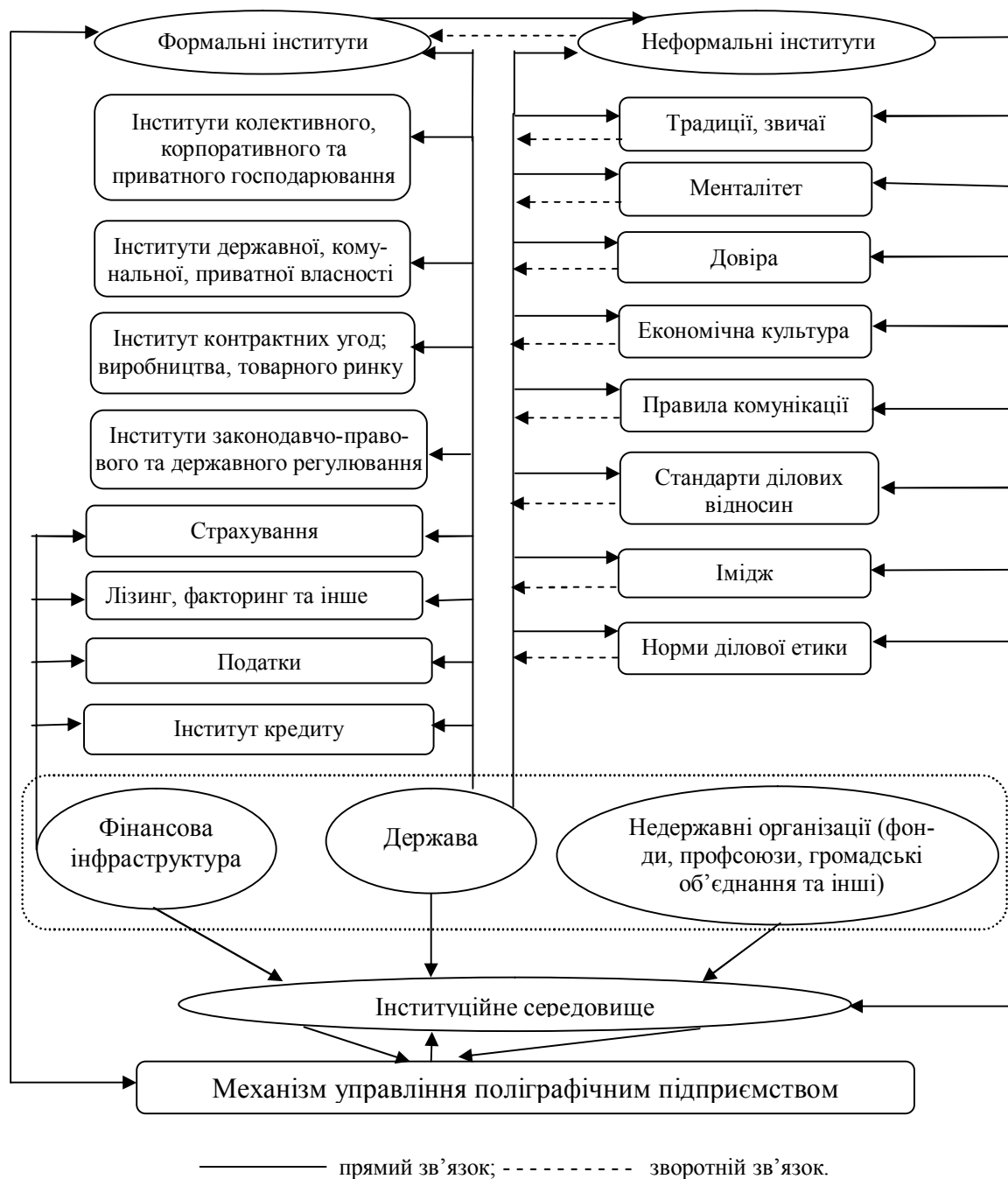

Рис. 1. Інституційне середовище механізму управління поліграфічними підприємствами

Це, у свою чергу, спричинило використання тіньових схем накопичення під час приватизації, значну питому вагу тіньового обороту, низький рівень податкових надходжень, корумпованість у державній владі. Негативними наслідками приватизації, проведеної в стислі терміни, що були значно коротшими ніж у розвинених країнах, стало падіння обсягів та ефективності поліграфічного виробництва, зниження конкурентоспроможності поліграфічної продукції та засилля іноземних друкованих видань, скорочення потенціалу внутрішніх накопичень через погіршення інвестиційного клімату, відсутність можливостей впровадження наявних технологічних розробок і нововведень.

Вирішення цих проблем полягає в ідентифікації реальних відносин власності сучасного ринку та їх адекватному управлінні, узгодженні юридичного поняття власності з її

організаційною побудовою, а також впровадженні принципово нових економічних аспектів управління державною власністю.

Висновки і перспективи подальших розробок. Підводячи підсумок, варто зазначити, що інституційний підхід знімає питання загального або особливого шляху розвитку тієї чи іншої галузі та країни, оскільки передбачається існування індивідуальної інституційної матриці, на основі переплетення взаємопов'язаних формальних та неформальних правил і обмежень, що робить шлях інституційних змін особливим для країни.

Поступальний розвиток інституційних механізмів свідчить про те, що зростання ступеню інституалізації підприємств зумовлено тим, що одночасно вони вступають у взаємодію з великою кількістю інститутів, а це, у свою чергу, призводить не тільки до розширення меж взаємодії підприємств, але й до ускладнення структури самих інститутів.

Розроблений теоретико-методологічний підхід до систематизації інституційних механізмів організації управління поліграфічною галуззю за визначеними вище критеріями дозволяє теоретично обґрунтувати можливі інституційні механізми управління поліграфічними підприємствами.

Список використаної літератури

1. Поланьї К. Экономика как институционально оформленный процесс / К. Поланьї // Экономическая социология. – 2001. – Т. 3. – № 2. – С. 68–73.
2. Commons J. R. Institutional Economics / J. R. Commons // American Economic Review. – 1931. – Vol. 21. – P. 648–657.
3. Кеннет Дж. Эрроу. Возможности и пределы рынка как механизма распределения ресурсов / Дж. Эрроу Кеннет // Теория и история экономических социальных институтов и систем. – М., 1993. – С. 59.
4. Менар К. Экономика организаций / [К. Менар; пер с франц.; под ред. А. Г. Худокормова]. – М.: Инфра-М, 1996. – 160 с.
5. Malcolm H. Dunn. Firms, Markets and Hierarchies: A Critical Appraisals of Ronald Coase's Contribution to the Explanation of the «Nature of Firm» [Electronic source] / Malcolm H. Dunn // ORDO. – Vol. 43. – 1992. – P. 193–204. – Access: <http://www.uni-potsdam.de/intwipo/mitarbeiter.html>.
6. Powell W. W. Neither market nor hierarchy: Network forms of organization / W. W. Powell // Research in organizational behavior. – Vol. 12. – 1990. – P. 295–336.
7. Demil B. Neither market nor hierarchy nor network: The emerging Bazaar governance / B. Demil, et X. Lecocq // Organisation Studies. – Vol. 27. – 2006. – P. 1447–1466.
8. Karen Stephenson. Neither Hierarchy nor Network: An Argument for Heterarchy / Karen Stephenson // People & Strategy, 2009. – Vol. 32. – Issue 1. – P. 4–13.
9. Дурняк Б. В. Видавнича справа та поліграфічна діяльність в Україні: монографія / Б. В. Дурняк, А. М. Штангрет, О. В. Мельников, Я. М. Угрин. – Львів: Укр. акад. друкарства, 2009. – 150 с.
10. Швайка Л. А. Розвиток і регулювання видавничого підприємництва: монографія / Л. А. Швайка. – Львів: Укр. акад. друкарства, 2005. – 432 с.
11. Швайка Л. А. Економіка видавничо-поліграфічної галузі: підруч. / Л. А. Швайка, А. М. Штангрет. – Львів: Укр. акад. друкарства, 2008. – 480 с.
12. Статистичний щорічник України за 2012 рік / [за ред. О. Г. Осауленко]. – К.: Август Трейд, 2013. – 551 с.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2014.